

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 5, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338

*І. В. Грицюк,
к. е. н., доцент кафедри грошового обігу та кредиту,
Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці*

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

*І. V. Hrytsyuk,
Ph.D., assistant professor of monetary and credit Bukovina State Finance and Economics University, Chernivtsi*

FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF EXTERNAL BALANCE AND ITS IMPACT ON ECONOMIC GROWTH

У статті розглядаються питання економічного зростання через призму зовнішньоекономічної рівноваги та збалансованості платіжного балансу, проаналізовано структуру платіжного балансу, окреслено фінансові методи та інструменти впливу на зовнішню рівновагу економічної діяльності держави.

The article deals with the economic growth in the light of external balance and balance of payments, analyzed the structure of the balance of payments, outlines financial techniques and instruments of influence on foreign economic balance of the state.

Ключові слова: девальвація, платіжний баланс, зовнішньоекономічна рівновага, економічне зростання, фінансові інструменти.

Keywords: devaluation, balance of payments, foreign trade balance, economic growth, financial instruments.

Постановка проблеми. Серед питань, які виявила криза дуже гостро стоїть проблема щодо забезпечення подальшого економічного зростання країн, які мають велику зовнішню заборгованість та зовнішньоторговельний дефіцит, а також дефіцит платіжного балансу. Економічне зростання, яке супроводжується погіршенням зовнішньоекономічних розрахунків призводить до ще більшої залежності від зовнішніх джерел фінансування.

Тому для економічного зростання необхідно забезпечити внутрішню рівновагу (внутрішній баланс) і рівновагу у зовнішньоекономічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій обраної теми, свідчить про неабиякий інтерес до досліджуваної проблеми. Серед вітчизняних науковців питаннями економічного зростання досліджуються таким вченими, як Барановський О.І., Гесць В.М., Гальчинський А.С., Лютий І.О., та інші. У світли фінансово-економічної ситуації, яка існує у світі, питання зовнішньоекономічної рівноваги, як одного з факторів впливу на економічне зростання держави, набуває особливого значення.

Метою дослідження є проведення аналізу платіжного балансу, фінансових методів, що впливають на зовнішню рівновагу економічної діяльності держави в цілому та економічне зростання, зокрема.

Виклад основного матеріалу. Фінансова криза 2008-2009 рр. та затяжна рецесія гостро поставили перед науковцями проблему щодо дослідження здатності капіталістичного ринку до саморегулювання та пошуку таких форм організації виробництва, які б забезпечували стабільні темпи економічного розвитку. В Україні в останні роки уповільнилися темпи економічного зростання як через скорочення внутрішнього споживання, так і через несприятливі зовнішньоекономічні умови. Крім того, існує ціла низка структурних проблем, які поки що не вирішені. Економічна політика направлена на збільшення обсягів виробництва на базі існуючих виробничих потужностей, які мають певні потенційні можливості, але сама економіка в цілому і відповідно продукція є неконкурентоспроможною. Звичайно, одним із напрямів поживлення економіки може стати політика зростання державних витрат. Але така політика, якщо вона не супроводжується і не доповнюється системно іншими економічними і фінансовими заходами, може призвести до нових проблем, вирішення яких буде вимагати ще більших витрат та ресурсів. Другий напрямок передбачає підтримання на певному рівні обсягів інвестицій і капіталів, а також використання зовнішніх позик, які можуть дати поштовх до поживлення та зростання темпів розвитку економіки. Якщо ж темпи зростання виробництва будуть недостатніми, а продукція не буде орієнтована на експорт, то це автоматично призведе до погіршення фінансово-економічного стану країни і неможливості погашення зовнішніх зобов'язань. Економічне зростання, яке супроводжується погіршенням зовнішньоекономічних розрахунків призводить до ще більшої залежності від зовнішніх джерел фінансування.

Збалансованість і рівновага внутрішньої і зовнішньої фінансово-економічної політики забезпечують економічне зростання країни та стабільні темпи розвитку економіки. Економічне зростання передбачає, в першу чергу, збільшення темпів нарощування основного капіталу шляхом використання внутрішніх заощаджень та залучення інвестицій, а також створення умов для притоку іноземних інвестицій, які мають швидку окупність, тобто сприяють капіталізації економіки взагалі. Забезпечення сталого економічного розвитку передбачає також перегляд структури продукції, яка виробляється. Це пов'язано з тим, що нові виробничі потужності на базі інновацій мають виробляти продукцію на експорт такими темпами, які були б не нижчі темпів зростання самого виробництва. Більше того, в цей період країна має уникати збільшення імпорту, оскільки його зростання буде приводити до подальшого зовнішньоторговельного дефіциту.

Фінансовим документом, що узагальнює та характеризує зовнішньоекономічну політику і який відображає реальний стан економіки та зовнішньоекономічні зв'язки країни, є платіжний баланс. Останнім часом у фінансово-економічній науці широко обговорюється питання щодо девальвації гривні, зменшення золотовалютних резервів держави, дефіциту рахунку поточних операцій та дефіциту платіжного балансу взагалі. [1, 3, 6]

У зв'язку з цим, виникає потреба в проведенні аналізу не тільки чистих закордонних активів, але й структури платіжного балансу. До знецінення гривні, безумовно, в першу чергу, приводить дефіцит рахунку поточних операцій. Аналіз платіжного балансу показує, що рахунок поточних операцій на протязі 1999-2005 рр. мав позитивне значення, а починаючи з 2006 року по 2012 рік – від'ємні значення, тобто відбувається зростання його дефіциту. Якщо його позитивне значення (профіцит) у 2004 році склало 6,9 млрд.дол., то негативне (дефіцит) – (-9,0 млрд.дол.) у 2011 році. При цьому якщо сальдо поточного рахунку до ВВП у 2004 році склало (+10,6%), то в 2011 році – (-5,5%). Починаючи з 2005 року темпи зростання імпорту товарів почали перевищувати темпи зростання експорту товарів. Такий стан рахунку поточних операцій показує, що транзитивні економіки, до яких належить і вітчизняна економіка, можуть певний час працювати з негативним сальдо рахунку поточних операцій. Це пов'язано з тим, що для проведення структурних змін та модернізації економіки необхідно ввозити високотехнологічне обладнання, машини, устаткування тощо. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на те, чи компенсується цей процес за рахунок залучення іноземних інвестицій та кредитів. Як показує аналіз, дефіцит поточного рахунку протягом 2006-2011 рр. в середньому становив (-3,6% ВВП), а компенсація іноземними інвестиціями становила тільки 5,0% до ВВП. Більш глибокий аналіз показує, що на жаль, динаміка зовнішньої торгівлі за 2005-2011 рр. залишається негативною. Якщо в 2005 році дефіцит торгівлі товарами склав 1,1 млрд.дол., у 2007 - 10,6 млрд.дол., в 2008 – 16,1 млрд.дол., то в 2011 скоротився до 13,8 млрд.дол., а коефіцієнт покриття імпорту

товарів експортом становив відповідно – 96,9%, 82,5%, 80,8% та 83,4%. За січень-вересень 2012 р. зовнішньоторговельний оборот збільшився на 3,4% порівняно з відповідним періодом попереднього року, при цьому експорт збільшився на 1,8%, а імпорт – на 4,7%. [2, с.81] Коефіцієнт покриття імпорту експортом склав 0,82%. За товарними групами найбільший внесок у зростання експорту забезпечується продукцією чорної металургії, хімічної промисловості та продукції АПК. Якраз залежність від однієї або декількох статей експорту робить вітчизняну економіку дуже вразливою, оскільки продукція цих галузей залежить від кон'юнктури цін на світових ринках. Так, наприклад, у 2008 році зростання експорту було забезпечено збільшенням обсягів експорту металургійної продукції на 32,9% (38,3% від приросту загального обсягу експорту), але падіння цін на чорні метали майже на 40% привело до зменшення фізичних обсягів поставок чорних металів на 27,8% внаслідок обвального падіння зовнішнього попиту. У 2009 році експорт продукції чорної металургії знизився на 55,4%, хімічної продукції на 48,6%, продукції АПК на 12,2%. У 2010 році зростання експорту було забезпечено за рахунок продукції чорної металургії, її обсяги зросли на 42,8% переважно за рахунок зростання світових цін.

У структурі товарного імпорту високотехнологічна продукція займає лише 17%, в той час як сировинні продукти, від яких залежить робота вітчизняної економіки і в першу чергу, експортерів, – біля 50%, 33% – споживчі товари. В цілому сукупна вага видів діяльності, що належать до високотехнологічних і середньотехнологічних виробництв, менша за 13% і в них вкладається менше 5% від інвестиційних ресурсів економіки. [6, с.15] Так, у 2008 році вартісні обсяги імпортованих товарів зросли до 83,8 млрд.дол., що було зумовлено підвищенням внутрішнього попиту на споживчі товари та зростанням цін на енергоносії, сировину та матеріали. У 2009 році імпорт товарів зменшився на 47,2% і склав 44,7 млрд.дол. За товарними групами найбільше знизилися вартісні обсяги машинобудування (на 66,0%) та металургійної продукції (на 58,1%). У 2010 році імпорт товарів зріс на 36,2% і склав 60,6 млрд.дол., а енергетичний імпорт склав 19,6 млрд.дол. (за рахунок зростання цін на газ – на 23%, нафти на 29%). В цілому питома вага енергоносіїв у структурі товарного імпорту у 2010 році досягла 32,4%.

Отже, аналіз торгівлі товарами показує, що Україна поступово втрачає внутрішній ринок, а експорт не забезпечує в повній мірі його компенсацію, тобто наша країна витрачає на покупку імпортованих товарів більше валюти, ніж отримує її від експорту, і ця різниця компенсується за рахунок іноземних кредитів. Але останнім часом отримувати кредити стає все важче і якщо кредитування припиниться, то це приведе до девальвації гривні. У 2008 році дефіцит поточного рахунку сягнув 7% ВВП, що призвело до падіння курсу гривні і відпливу короткострокових фінансових ресурсів та уповільнення припливу довгострокових інвестицій. У 2011 році дефіцит поточного рахунку склав 5,5% ВВП. Варто підкреслити, що якщо дефіцит валюти у 2008 році забезпечувався банківськими кредитами, то в 2011 та в 2012 роках шляхом надання торгових кредитів, які надаються зарубіжними партнерами вітчизняним компаніям та прямих інвестицій, які в 2011 році склали 7,0 млрд.дол. За дев'ять місяців 2012 року в економіці України у вигляді прямих інвестицій надійшло 4,3 млрд.дол., а чистий приріст іноземного капіталу за цей період склав 2,6 млрд.дол., що на 29,4% менше ніж за дев'ять місяців 2011 року. [2, с.8] Однак притоку цього капіталу недостатньо для покриття дефіциту поточного рахунку, що призводить до ускладнення ситуації з валютними надходженнями. Варто зазначити, що негативне сальдо рахунку поточних операцій за незмінного курсу гривні буде збільшуватися і в подальшому, а це приведе до втрати конкурентоздатності українських підприємств не тільки на зовнішньому, але і на внутрішньому ринках. Тому для поповнення валютних надходжень потрібні не одноразові адміністративні заходи, які час від часу застосовуються для зменшення боргової піраміди, а використовувати економічні і фінансові інструменти і методи, які можуть забезпечити не тільки вихід із важкого поточного стану, але й створити умови для подальшого економічного зростання.

Серед фінансових методів та інструментів, які впливають та можуть забезпечити внутрішню та зовнішню рівновагу економічної діяльності, вирішити проблему зменшення дефіциту платіжного балансу, пожевлення економічного зростання використовують обмеження сукупного попиту та девальвацію національної грошової одиниці. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати ці інструменти більш детально. Обмеження сукупного попиту послаблює зовнішній дефіцит та стримує інфляцію. Девальвація національної грошової одиниці створює певні стимули для зростання виробництва товарів на експорт і знижує, відповідно, стимули для виробництва товарів, які не можуть бути реалізовані на зовнішніх ринках, а також сприяє пожевленню та підйому економічної та ділової активності. Девальвація дозволяє вирішити цілий ряд проблем. Наприклад, наповнити бюджет значно більшими доходами (але дещо знеціненими гривнями), виробники металургійної, хімічної продукції та продукції АПК отримати значно більші прибутки в національній валюті, скоротити імпорт, зменшити падіння конкурентоспроможності вітчизняних товарів, уповільнити темпи зростання безробіття, тощо. Тобто з точки зору сукупної пропозиції девальвація сприяє підйому економічної і ділової активності, але з точки зору внутрішнього сукупного попиту – знижує його.

Оскільки вартість робочої сили та основного капіталу в середині країни пропорційно зростають значно нижчими темпами, ніж зростає ціна на кінцеву продукцію у національній валюті, то на певному етапі девальвація стимулює сукупну пропозицію, і реальне виробництво починає поступово зростати. Зовнішній попит на вітчизняну продукцію за рахунок більш низьких цін призводить до того, що відбувається перехід від дефіциту поточного рахунку до його активного балансу. В подальшому поступове зростання цін на фактори виробництва починає впливати на нього в напрямку його рівноваги. Одночасно відбувається зростання доходів та фінансових активів, а активне сальдо платіжного балансу поступово змінюючи сукупний внутрішній попит, призводить до скорочення надмірної пропозиції вітчизняних товарів та зменшення активного сальдо поточних операцій. Під дією цих змін у попиті і пропозиції, вплив девальвації на рахунок поточних операцій буде зменшуватися до того рівня, поки не буде встановлена їх рівновага. Отже, під впливом девальвації сукупний попит і сукупна пропозиція будуть скорочуватись, а рівновага і збалансованість рахунку поточних операцій відбудеться за більш високого рівня цін.

Девальвація як фінансовий інструмент пожевлення економіки та підвищення конкурентоздатності вітчизняних товарів використовувалася в Україні в 1999-2000 рр. і на етапі з 2000 року по 2004 рік принесла свої позитивні результати. Девальвація національної грошової одиниці в цей період була керованою і прогнозованою та економічно обгрунтованою. Рахунок поточних операцій за 2000-2005 рр. мав позитивне сальдо і його середнє значення за цей період склало (+3,0 млрд.дол.), а найвищий його рівень був досягнутий у 2004 році – 6,9 млрд.дол. За цей же період, крім 2005 року, обсяги та темпи зростання експорту випереджали обсяги та темпи зростання імпорту, а коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом за ці роки складав в середньому – 106,3%. [5, с.9]

Так, якщо експорт товарів складав у 1999 році 13,2 млрд.дол., то у 2004 році збільшився до 33,4 млрд.дол., тобто зріс більше ніж у 2,5 рази, імпорт товарів зріс відповідно з 12,9 млрд.дол. до 29,7 млрд.дол. або у 2,3 рази, прями інвестиції в Україну за цей же період зросли з 496 млн.дол. 1,7 млрд.дол., або у 3,5 рази. Починаючи з 2005 року імпорт товарів перевищив їх експорт (від'ємне сальдо склало -1,1 млрд.дол.) і практично була досягнута рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції, але вже за більш високого рівня цін. Високі темпи зростання вартісних обсягів експорту та імпорту внаслідок швидкого підвищення цін на світових товарних ринках, розширення дефіциту товарного балансу через розігртий внутрішній попит, значні обсяги надходження прямих іноземних інвестицій та довгострокових кредитів дозволяли утримувати стабільний обмінний курс гривні, а також нарощувати валютні резерви держави.

Але, починаючи з вересня 2008 року під впливом світової фінансово-економічної кризи уповільнилися темпи припливу довгострокового капіталу, розпочалася втеча короткострокових фінансових ресурсів та падіння експортних надходжень. Результатом такої ситуації стало стрімке падіння гривні і держава вдруге використала девальвацію як фінансовий інструмент для стабілізації економіки. Якраз за рахунок падіння гривні у IV кварталі 2008 року та скорочення сукупного внутрішнього попиту вдалося компенсувати суттєве зниження цін та зовнішнього сукупного попиту на вітчизняний експорт і тим самим знизити дефіцит торгівлі товарами. Одночасно під впливом девальвації посилюється зовнішній інфляційний тиск шляхом зростання цін на імпортовані товари, що споживаються в Україні. Під впливом глобальної фінансово-економічної кризи у 2009 році відбулося подальше падіння експорту вітчизняних товарів на 36,6% та імпорту на 43,7%. У 2010 році товарооборот збільшився на 32,9% завдяки пожевленню і зовнішнього, і внутрішнього попиту та зростання цін на світових товарних ринках. У 2011 році експорт товарів зріс на 33,0% порівняно з 2010 роком і склав 69,4 млрд.дол. Зростання експорту було забезпечено за рахунок зростання цін на 25,4% та фізичних обсягів поставок – на 6,1%. [5, с.11] Сальдо торгівлі товарами було від'ємним і досягло – (-13,8 млрд.дол.), при цьому експорт зріс на 33,0%, а імпорт – на 37,4%. Важливу складову високого імпорту у 2011 році були енергоносії, їх імпорт зріс на 44,9%, а питома вага у структурі товарного імпорту склала 34,1%. Однак девальвація не сприяла економічному зростанню, а негативні тенденції (зростання дефіциту поточного рахунку, збільшення дефіциту торговельного балансу, від'ємне сальдо платіжного балансу) продовжують нагромаджуватися і спонукають до подальшого стиснення внутрішнього ринку. Порушення балансу між сукупним попитом та сукупною пропозицією призводить до посилення інфляційного тиску, або потребує залучення великих і дорогих зовнішніх кредитів.

Що стосується інфляційного тиску, то його стримує жорстка грошово-кредитна політика НБУ, а також уповільнення темпів зростання приватного споживання. Якщо в 2010 році грошова маса збільшилася на 22,8%, у 2011 році на 14,2%, то в 2012 році (січень – вересень) тільки на 6,3%. Рівень монетизації на кінець жовтня 2012 р. склав 47,1%, в 2011 році – 49,0%. Якщо у 2011 році індекс цін виробників промислової продукції склав 115,6%, то з початку 2012 року – 101,8%, а у жовтні – 98,5%, індекс споживчих цін у жовтні 2012 р. склав 100,0%, а з початку року – 98,5%, в той час як у 2011 році – 104,2%. Жорстка монетарна політика приводить до дефляції, яка поглиблює негативні процеси і стає однією з причин економічного спаду. Дефляція як реакція на падіння сукупного попиту і сукупного споживання на певному етапі стає тормозом економічного зростання, ускладнює наповнення бюджету, приводить до скорочення заробітної плати та збільшення безробіття. Досвід інших країн також показує, що дефляція не спонукає економіку до зростання.

Отже, з одного боку, жорстка монетарна політика, валютні інтервенції та адміністративні обмеження з метою утримання курсу гривні обмежують економічне зростання, не стимулюють банківську систему в кредитуванні реального сектора економіки, що приводить в кінцевому підсумку до падіння ВВП. За незмінного курсу гривні дефіцит поточного та торговельного балансу буде збільшуватися, а виконання боргових зобов'язань погіршуватися. З другого боку, некерована

девальвація, у свою чергу, призводить до прямих негативних результатів: обмежує внутрішній попит і споживання, породжує цінові перекоси, нарощує макроекономічні дисбаланси та закріплює сировинний напрям вітчизняного експорту, що значно ускладнює економічне зростання в майбутньому. Із-за девальвації гривні, в свою чергу, банківська система несе втрати через переоцінку валюти, оскільки виконання їх зобов'язань в іноземній валюті в гривневому еквіваленті зростатимуть більше ніж активи в іноземній, а з урахуванням досвіду фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. клієнти будуть затримувати виплати за кредитами в іноземній валюті у зв'язку з підвищенням їх гривневого номіналу.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що погіршення зовнішньоекономічної рівноваги поступово приводить до зниження темпів економічного зростання, яке супроводжується структурними дисбалансами, ускладненнями щодо виплат боргових зобов'язань, погіршенням торговельного балансу, призводить до все більшої залежності від зовнішніх кредитів. Економічне зростання, крім усіх інших чинників, передбачає збалансований платіжний баланс держави, забезпечення якого досягається шляхом збільшення продукції тих галузей, що виробляють кінцеву продукцію на основі інноваційної складової. Серед фінансових інструментів, які впливають на забезпечення зовнішньоекономічної рівноваги та сукупного попиту і пропозиції використовують девальвацію та грошово-кредитні методи. Девальвація має бути керованою та фінансово обгрунтованою, а її масштаби залежать від реальних можливостей отримання кредитів та виконання боргових зобов'язань. Крім того, девальвація приводить до негативних результатів в тих галузях, які виробляють продукцію на внутрішній ринок, що може привести до рецесії економіки та до ще більшого звуження внутрішнього сукупного попиту.

Література:

1. Едільберто Сегура. Вплив світової кризи ліквідності на Україну та шлях до економічного відновлення. – Вісник Національного банку України. 2010. - №1.
2. Моніторинг макроекономічних та галузевих показників. Випуск 11 (51), листопад 2012.
3. Петрикова Е.М., Петрикова С.М. Взаимосвязь показателей платежного баланса и денежно-кредитной статистики / Деньги и кредит, 2011. - №3.
4. Платежный баланс. Экономические и финансовые отношения с внешним миром. М. – 1998.
5. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2011 рік.
6. Федулова Л.І. Актуальні проблеми інноваційного розвитку економіки України / Механізм реалізації стратегії інноваційно-технологічного розвитку України в умовах глобальних викликів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Київ, 1-2- листопада 2012) / відповід.ред. д.е.н., проф.Федулова Л.І.; НАН України, Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2012.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"